

М. П. Сподарець

Харків

Традиції літературної критики 1920-х років у творчому доробку Юрія Шереха

Сподарець Михайло. Традиції літературної критики 1920-х років у творчому доробку Юрія Шереха. Статтю присвячено дослідженню генези наукової методології літературної критики відомого українського філолога Ю. Шереха. Автор, спираючись на джерела, доводить, що її основи були сформовані ще під час навчання та подальшої праці Ю. Шевельова в Харківському університеті протягом 1920–1930-х років. Особливу увагу приділено впливу таких видатних літературознавців, як О.І. Білецький та А.П. Шамрай, котрі посідають помітне місце в історії української літературної критики 1920-х років. Автор проводить певні паралелі та відмінності в творчих підходах цих учених і накреслює перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: *генезис, літературна критика, наукова методологія, формалізм, Харківський університет, Юрій Шерех.*

Сподарець Михайло. Традиции литературной критики 1920-х годов в творческом наследии Юрия Шереха. Статья посвящена исследованию генезиса научной методологии литературной критики известного украинского филолога Юрия Шевелева (Юрия Шереха). Автор доказывает, что ее основы сформировались еще в период учебы и последующей работы Ю. Шевелева в Харьковском университете на протяжении 1920–1930-х годов. Основное внимание уделяется влиянию таких выдающихся литературоведов, как А. И. Белецкий и А. И. Шамрай, которые оставили заметный след в истории украинской литературной критики 1920-х годов. Автор проводит некоторые параллели и различия в творческих методах названных ученых, намечает перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: *генезис, литературная критика, научная методология, формализм, Харьковский университет, Юрий Шерех.*

Spodarets Mykhaylo. Traditions of Literary Criticism of 1920-s in Creative Heritage of Yury Sherekh. This article is devoted to investigation of genesis of scientific methodology in literary criticism of famous ukrainian philologist George Y. Shevelov (Yury Sherekh). The author proved that the foundation of Yury Sherekh's methodology were being formed, when he studied and then worked in Kharkhiv University during 1920-1930-s. The principal attention in this article is paid to influence of such outstanding literary critics as Alexander Beletskiy and Agapiy Shamray, who went down in history of ukrainian of 1920-s. The author finds some similarities and differences in the creative activity of above-mentioned scientists and outlines the perspectives for further investigation.

Key words: *formalism, genesis, Kharkhiv University, literary criticism, scientific methodology, Shevelov (Yury Sherekh).*

Творчий доробок Ю. Шереха як літературознавця кардинальним чином вплинув на сучасне розуміння усього українського літературного процесу ХХ ст., оскільки він був одним із найбільш обдарованих, ерудованих і працьовитих діячів української культури даного періоду. Сучасний дискурс історії української літератури значною мірою розбудовується або на розвиткові провідних тез науковця, або на полеміці з ним (напр., див.: [15]). Тому дослідження своєрідності творчої манери вченого і подальший аналіз як

джерел його творчості, так і літературних впливів є актуальним для вітчизняного літературознавства.

До аналізу своєрідності літературознавчої спадщини Ю. Шереха вже зверталися науковці. Можна назвати статті: Г. Білик [4], М. Ільницького [11], Р. Корогодського [13], М. Сороки [18] та ін. Різнобічні аспекти наукової спадщини дослідника були розглянуті у Віснику Харківського університету, присвяченому сторіччю з дня народження вченого [7]. Безпосередньо проблеми генези мето-

дології Ю. Шереха розкривалися в працях М. Наєнка, М. Павлишина та О. Волосової.

М. Наєнко схаактеризував літературно-критичну діяльність вченого таким чином: “Стиль мислення в Ю. Шереха загалом поєднаний, сказати б, від природи, якийсь навіть аж невірніважений, але за ним стояло широке об’єктивне прагнення розібратися в складних питаннях недалекої за часом літературної історії і дати їм безсторонню критичну оцінку” [14:253]. Генезу методології Ю. Шереха М. Наєнко відніс до “філологічної школи”, разом із В. Перетцом, М. Зеровим, П. Филиповичем, Л. Білецьким та Д. Чижевським. Роль спадщини цих учених полягає, на думку М. Наєнка, в тому, що вони розробляли наукові підходи, які активно протистояли “тому радянському, соцреалістичному літературознавству, котре гальмувало розвиток української науки про літературу в ХХ ст. протягом понад п’ятдесят років” [14:155].

Але погодитися з класифікацією М. Наєнка можна лише частково. Зарахування дослідників до однієї наукової школи має містити в собі наявність спільного наукового світогляду. Але ж В. Перетц, Д. Чижевський та Ю. Шевельов зазнали впливу різних наукових ідей, і тому, на наш погляд, представляють різні методи. Об’єднувати їх усіх в одну школу, ймовірно, не є коректним. Спільним для цих дослідників є те, що вони представляли один тип інтелектуального літературознавства епохи модернізму, в межах якого виокремилося чимало різних методів. Своєрідність їхнього наукового й критичного мислення дасть змогу встановити лише детально вивчення спадщини кожного з них.

М. Павлишин вважає визначним знайомство Ю. Шереха з “новою критикою” та вплив на його розвідки мовознавчих студій, ідей Празького лінгвістичного кола та Б. Кроче: “Якщо йдеться про теоретичний контекст літературної критики самого Шереха з її зосередженістю на лінгвістичних та стилістичних аспектах твору, з її прагненням збагнути його глибинну сутність, то тут мусимо взяти до уваги фахову проникливість кваліфікованого лінгвіста, учня Булаховського, добре обізнаного також з ідеями Празької школи, з філософією та критикою Бенедетто Кроче, надзвичайно авторитетного у повоєнній Європі (його вплив відзначає сам Шевельов), а також знайомство з загальноновизнаними в англомовних країнах здобутками “нової критики” [16:151–152].

Найґрунтовнішим на сьогодні дослідженням своєрідності літературознавчої спадщини Ю. Шереха лишається дисертаційна робота О. Волосової “Юрій Шерех (Шевельов) як літературний критик” (2002). Аналізуючи методологічні засади Ю. Шереха, дослідниця розкрила його бачення специфіки літератури як виду мистецтва і критики як особливої ланки мистецького процесу: “Проведений аналіз дозволив встановити глибоку спорідненість поглядів Ю. Шереха з ідеями феноменологічної критики та рецептивної естетики, що можна пояснити впливом праць О. Потебні, О. Білецького, Т.-С. Еліота та паралелями з Р. Інґарденом, В. Ізером і Г. Яуссом. Ю. Шерех представляє рідкісний для вітчизняних дослідників метод, і його роль в українській критиці визначається саме цим. Своїм методом Ю. Шерех послідовно протистояв теоріям службового мистецтва. Для Ю. Шереха політичний та ідеологічний бік твору – це лише тло. У центрі уваги критика – глибина думки і мистецька вартість твору” [8:6]. О. Волосова також констатувала, що вчений утверджував інтерпретаційну критику, котра, за його визначенням, називалася “критикою вгляду” на протизаг “критиці нагляду”. Але водночас у висновках дослідниця широко зізналася, що питання генези Шерехової методології ще залишається нерозкритим, як і “питання впливу на Ю. Шереха О. Білецького та можливого впливу учня на учителя, проблема взаємодії його мовознавчих і літературно-критичних студій” [8:15].

Отже, метою нашої розвідки буде визначити і охарактеризувати можливі постаті та джерела літературно-критичного дискурсу 1920-х рр., які вплинули на формування Ю. Шереха-критика та літературознавця.

Ю. Шерех сьогодні вважається всесвітньовідомим мовознавцем, але, починаючи шлях у науку, він прагнув стати літературознавцем. Про власні мрії зосередитися на дослідженнях саме літератури, які й привели молодого Юрія Шевельова на тодішній літературно-лінгвістичний факультет Харківського університету, вчений згадував у мемуарах:

Я прийшов до університету, чи то пак ХІНО, з літературознавчими задумами, і до кінця навчання я не розпрощався з ними [19:122].

Навернення ж його на мовознавця сталося з практичних міркувань наукової свободи та власної безпеки, чого він не приховував:

Літературознавство чимраз більше опинялося в партійних руках і чимраз більше ставало полем застосування політики, мовознавство тоді ще лишалося безпартійним і відносно об'єктивним [19:123].

Важливу роль у формуванні наукових підходів до аналізу літературних творів безпосередньо відіграли викладачі літератури, яких він згадує (або оминає) у спогадах. Найкращих відгуків заслужив О. І. Білецький. Ю. Шевельов підкреслює таку позитивну, на його погляд, рису, що під час викладання він

...ніколи не впадав у патос. Його сила була не в патосі, а в безмежній ерудиції, в умінні витягати маловідомі факти й поновому зіставляти відоме й невідоме, витягаючи з цього зовсім новий образ того, що було його темою [19:126].

Також Ю. Шевельов згадав про своєрідність викладання йому давньої російської літератури, коли О. Білецький відмовився з власної ініціативи говорити про твори, написані на території України:

Бо це відкривало йому нову перспективу, показувало цілу добу в зовсім іншому світі. А Білецький любив свавілля – логічне, обгрунтоване, але свавілля в своєму підході до літератури. А може, був у цьому елемент гри, не дитячої, а з мефістофільським унутрішнім усміхом? Бо такі речі він також любив [19:127].

Так і в пізніші роки, уже загально шанованим академіком, він дозволяв собі часом виходити далеко поза межі звичайного в радянських умовах і витягати на світло денне старанно замовчувані аспекти історії української літератури. Хто знає, де в ніби байдужих очах Олександра Івановича кінчався Мефістофель і де починався патріот, де кінчався академік і де виривався несподівано бунтівник проти застою, штампу й офіційної брехні? Поза всім іншим Олександр Іванович любив і грати, для інших і для себе. Він умів зневажати навколишню мізерію не менше, ніж Веретенніков, але він любив маски і ескапади. І він добре знав можливості й межі відкритої романтиками іронії [19:128].

Мабуть, Ю. Шерех також перейняв це “логічне свавілля” та гру в літературно-критичних працях. Самі назви промовисто свідчать про це: “Не для дітей”, “Над Україною дзвони гудуть” “Лет Ікара”, “Над озером. Баварія. Триптих про добу, про мистецтво, про провінційність, про призначення України, про голуби і інші речі”, “Го-Гай-Го” тощо.

Стильова своєрідність наукової спадщини О. Білецького як критика і літературознавця залишається, з огляду на обсяг його творчого внеску, недостатньо дослідженою. За радянських часів у роботах, які були присвячені цьому питанню, зазвичай акцентувалося лише на тих аспектах, що засвідчували його лояльність офіційній ідеології, а суто теоретичні та “позаідеологічні” сторони його діяльності розглядалися або поверхово, або взагалі оминалися. Наприклад, у доволі інформативній, як на той час, статті Н. Вишневської пропонується огляд основних праць О. Білецького про українську радянську літературу, але авторська методологія припасовується до панівних стандартів зразкового радянського науковця: “Усвідомлення і глибоке переконання в тому, що у завдання літературознавця входить і аналіз ідейного змісту твору, прийшло до вченого разом з оволодінням марксистсько-ленінською методологією. Проте О. І. Білецький ніколи не поділяв думок представників так званого формального методу в літературі і в науці про літературу” [6:17].

Присутні у літературно-критичних текстах О. Білецького відхилення від цієї догми хоча і констатувалися дослідниками, але подавалися як “нехарактерні”: “Взагалі ж О. І. Білецький визнавав правомірність різних типів критичного аналізу, в тому числі й розгляду літературного твору з переважаючим акцентом на його художніх особливостях. Проте для почерку Білецького-критика найхарактернішими не є праці, подібні до щойно процитованої статті “В шуканнях нової повістярської форми”, в якій згідно зі своїм задумом він дійсно не виходить (чи принаймні лише коли-не-коли виходить) за межі суто естетичних оцінок – нехай і дуже точних та проникливих. У більшості його розвідок, статей, рецензій ми знаходимо справжні взірці аналізу творів красного письменства в єдності їх ідейного змісту й художньо образної форми” [10:6].

Сучасні дослідники є більш вільними в оцінці творчого шляху літературознавця. Так, М. Наєнко коментує причини змін у методології О. Білецького: “Але наближалися роки “закручування гайок” у мисленні, соціалістичної ідеологізації мистецтва й дедалі масовіших репресій діячів науки й культури, і розкутий науково-критичний стиль мислення О. Білецького став поступово сковуватися кригою вульгарно-соціологічного трактування явищ літератури. Перші ознаки його вже

спостерігалися в передмові до виданого в Москві “Альманаха современной украинской литературы” (1930)” [14:193]. Найбільш гострим в оцінці своєрідності О. Білецького, на наш погляд, є І. Михайлин, який виділяє такі риси, притаманні огляду “Проза взагалі й наша проза 1925 року”: “Соціологічний аналіз, увага критика до жанрового, формального моменту, разом з відсутністю справжньої інтерпретації, як розкриття художньо-філософської сутності творів, швидше бібліографічний опис” [12:43]. А в літературних портретах сучасників, які О. Білецький написав протягом 1950–1960-х рр., І. Михайлин слушно помічає такі риси: “...періодизація творчості авторів за соціально-політичними чинниками; літературознавчий аналіз на рівні “теми”; витлумачення творчості як невинного руху вгору навіть при очевидній деградації (Тичина); замовчування репресій проти української літератури, як у ст. про Рильського; приховування таких незручних для аналізу книжок, як, наприклад, “Замість сонетів і октав” у Тичини; невміння окреслити творчу індивідуальність письменника” [12:46].

Імовірно, якщо подібним чином підійти до аналізу літературно-критичної спадщини Ю. Шереха, яка також певним чином була тенденційно заангажованою, то можна віднайти аналогічні риси. Щоправда, зумовлено це було не стільки соціально-політичним тиском, якого зазнав О. Білецький, скільки ідейно-груповою ворожнечею української еміграції або особистісними уподобаннями автора. Так, заперечивши 1944–1946 роках існування в українській літературі 1920-х років неокласицизму, щоб позбавити ґрунту літературне угруповання “Світання” (В. Державин, М. Орест та ін.), у 1984 році Ю. Шерех вписав творчість В. Петрова саме до контексту того самого неокласицизму як інтелектуальної течії тодішнього письменства. Хоча, на нашу думку, цей письменник є ближчим, швидше, до футуристів, з огляду не те, як він ставився до народництва та у виданнях котрих друкував свої твори. Так само, високо оцінивши роман І. Багряного “Тигролови” у статті 1947 р. “Твір про мистецтво стріляти”, Ю. Шерех потім ніколи не передруковував цієї статті, а постать і творчий доробок письменника у спогадах схарактеризував доволі негативно.

Іншим викладачем Харківського університету був Агапій Пилипович Шамрай. Скеп-

тично згадавши про його надмірну патетичність, Ю. Шевельов все ж зауважив:

Але, не зважаючи на такі браки стилю в поведінці й дикції, виклади Шамрая були змістовні, і літературні твори він розумів. Я дуже шкодую, що не збереглися мої записи, бо вони були б високоцінні, якби їх опублікувати, але вони загинули під час війни. Загалом беручи, я був щасливий, що дістався в руки Шамрая. Після Зерова він був, мабуть, найкращий викладач української літератури. Уже наступний річник студентів такого щастя не мав [Я:129].

Як доказ проникливого відчуття вченим вартості літературних творів Ю. Шерех наводить таку деталь:

Агапій Пилипович не цурався тих постатей і творів, що були в неласці офіційної критики. Пригадую, приміром, що “Дівчині з ведмедиком” В. Домонтовича викладач приділив повних дві години. Зрештою, він уважав цю повість за один з центральних проявів новітньої літератури [Я:128].

Літературно-критична діяльність А. Шамрая є значно менш дослідженою, ніж О. Білецького. На конференції, що була проведена в Сумському державному педагогічному інституті 1996 року, присвяченій 100-річчю від дня народження вченого [1], П. Охріменко, В. Садівничий, Н. Садівнича та ін. лише окреслили шляхи підходів до аналізу постаті А. Шамрая як дослідника української та зарубіжної літератур.

Пізніше Ю. Шереху довелося полемізувати зі своїм учителем. Маємо на увазі його статтю “Критика поетичним словом” (1989), яка заперечувала деякі погляди А. Шамрая, висловлені в 1920-ті роки, щодо відсутності ідейних конфліктів у літературі першої половини XIX ст.: “Шевченко мусів заперечити Котляревського й Квітку, але завдяки їм сталося так, що він не мусів починати на порожньому місці, з мовчазних могил без живих свідків. Тож неублаганна, безкомпромісова критика не виключала пошани. Стосунки були як між батьками й дитиною, не як між чужинцями” [21:17]. Н. Садівнича, досліджуючи концепцію А. Шамрая 1920-х рр., підкреслила, що він відстоював традиційність і спадкоємність “...у творчості різних поколінь письменників. Ні в російській, ні в польській літературах його не було. І в той час, коли в російській літературі кипіли баталії між класиками і романтиками, в українській панувала згода між “батьками” і “дітьми”. Як

доказ буття української літератури, її оригінальності сучасники завжди підносили своїх попередників” [17:14–15]. Але, висловивши такий погляд на історію української літератури, Ю. Шерех, у дусі Шевченка, також шанобливо згадав своїх вчителів, серед яких виділив О. Білецького, М. Зерова та А. Шамрая, важливі ідеї котрих на той час в Україні були заборонені:

Ближче до теми теперішньої нашої мови, на Україні, і зокрема в історії літератури української, ці погляди знайшли свій вислів у писаннях Миколи Зерова, Агатія Шамрая, Олександра Білецького, ще кількох одиниць, але тільки одиниць, до того ж одиниць, більшість яких була примушена замовкнути назавжди або на довгі роки [21:19].

Неоднозначними, але не менш важливими видаються нам впливи на подальшу мовознавчу та літературознавчу діяльність Ю. Шевельова формального методу і його подальшої еволюційної гілки – структуралізму. У спогадах він зазначає пріоритет відомого українського мовознавця В. Симовича:

Булаховський упровадив мене в таємниці мовознавства. Загального й слов'янського, я в нього багато навчився, але коли пізніше, 1940 року, Василь Сімович розкрив мені абетку празької фонологічної школи, я не міг не піддатися чарові цього напрямку, що був менш емпіричний, ніж наука Леоніда Арсенійовича, але з куди ширшим крайобrazом – я не міг не піддатися цим чарам. Тому я вважаю Сімовича за мого другого вчителя, хоч формально він моїм професором не був [19:122].

Ось що згадує Ю. Шерех про вплив на нього В. Сімовича як представника Празького мовознавчого гуртка:

Своїм критичним оком Сімович зумів також у самому Празькому гуртку розгледіти відмінність між справжнім золотом Трубецького і позірним блиском позолоти в Романа Якобсона. Сімович не став рівноправним членом Празького гуртка, як не став він і великим ученим. Він лишився учнем, і структурні методи в його статтях часом трохи незграбно й спрощено застосовані [Я:265].

Діалектика складних стосунків Ю. Шереха з “формальним методом”, на наш погляд, полягає в тому, що на нього ще з часів навчання в Харківському університеті вплинула позиція О. Білецького й А. Шамрая. Як відомо, А. Шамрай узяв активну участь у дискусії

про формалізм із Б. Ейхенбаумом, що відбулася в Харкові 1926 року, наслідки якої було відбито на сторінках часопису “Червоний шлях” (1926. № 7–8). Цікаву думку з приводу позиції А. Шамрая висловлює Г. Грабович: “...Шамрай відмежовується і від такої широкої постанови питання і від не менш широкого феномену ідеологічних “відсічей” ([...] не обходять нас і ті гострі напади на “формалістів” з боку деяких літературних критиків-марксистів, що вбачали в цьому захопленні “формою” прояв ідеологічного консерватизму, а іноді просто контрреволюцію”); однак його далі міркування дають вельми цінний, хай і не вичерпний, огляд початків і витоків українського варіанту “формального методу” – власне у його широкому, не суто теоретичному плані” [9:78]. Не випадково М. Наєнко визначає метод А. Шамрая 1920-х рр. як “формально-соціологічний” [14:169].

Не менш складними і цікавими були “стосунки” із “формальним методом” у О. Білецького, який 1925 року надрукував у часописі “Червоний шлях” доволі негативну рецензію на книгу В. Шкловського “О теории прозы”. О. Білецький розкритикував В. Шкловського за надмірну “категоричність”, “несерйозність”, брак доказів щодо провідних тез, але відмежував його від В. Жирмунського та Б. Ейхенбаума як справжніх дослідників. Проте трохи раніше, у рецензії на збірку “Сині етюди” він, фактично, використав формалістичний підхід до аналізу новел М. Хвильового, уникнувши навіть на рівні констатації характеристики змісту творів. Таку позицію О. Білецький обставив формальним відмежуванням від формалістичних підходів: “...мені хочеться сказати декілька слів лише про повістярську техніку Хвильового, про його форму – не більше. [...] таке однобоке завдання не означає, що автор даних рядків розуміє мистецтво як чисту форму і не припускає можливості з’ясування і вивчення так званого змісту – або що він сповідає теорію чистого і вічного мистецтва, незалежного від економічного устрою і рівня громадської техніки і т.п.” [2:8]. Останні рядки, в яких він начебто не заперечує залежності мистецтва від “економічного устрою і рівня громадської техніки” є, на нашу думку, нічим іншим, як прихованим знущенням над марксистськими підходами до літератури. Ця фраза звучить абсурдно не лише сьогодні, але й п’ятдесят, і, беремо сміливість стверджувати, вісімдесят років тому. У зга-

дуваній рецензії О. Білецький так само зауважував: “Наївно було б з’ясувати такий чи інший порядок слів в поетичному творі “соціально-економічними причинами”; але від цього не виходить, що “внутрішні” закони поезії відгороджені від “зовнішніх” і діють цілком незалежно від останніх” [3:493]. У цьому також можна бачити іронічність і гру літературознавця О. Білецького.

Подібні підходи, можливо, у більш неприхованій формі (ситуація дозволяла) стали одним із провідних прийомів Ю. Шереха, на що звернула увагу О. Волосова, присвятивши цьому четвертий розділ дисертаційної роботи “Критика як гра: до питання про стиль Ю. Шевельова (Ю. Шереха)” [8:14–16]. Як додатковий приклад можна навести ситуацію 1982 р. з участю Ю. Шевельова в журі премії фундації Антоновичів, яку того року одержав В. Барка за “строфічний роман” “Свідок для сонця Шестикрилик”. У вітальній промові Ю. Шевельов детально охарактеризував багато різноманітних формальних аспектів твору, ухилившись від аналізу змісту. Він указав на лексичне багатство (“Є у нього чимало слів, яких я ніколи не бачив у поетичних творах” [5:83]), синтаксичне новаторство (“Синтакса Барки це – знову – його власна синтакса” [5:84]), строфіку, своєрідність римування, портрети дійових осіб, “поліфонічність” твору (“Тут є і побутові сцени, і філософія, і сні, і пейзаж, і діалог, і анекдота, і переказ Святого Письма, і вертепні сцени на радянському Олімпі між Сосо і Бухаріном, і плякат, і раптовий спалах сюжетности (наприклад, коли герой убиває секретаря партосередку в Донбасі, або коли він гине в Берліні)” [5:86–87]). Також було визначено літературну традицію для віршованого роману В. Барки в творчості Ю. Клена і Т. Осьмачки, а сам твір було введено до світового контексту (Д. Джойс, А. Бєлий, Е. Павнд, Ж. Бернанос, Л. Толстой тощо). Але усі це сьогодні сприймається лише як неприхована саркастична іронія автора, якому необхідно щось сказати про текст, що йому не подобається. Ось що Ю. Шевельов написав у спогадах:

Пригадую, після присудження Барці нагороди Антоновичів, Діма Ковалевська – поет і особа не так уже надто урбаністична – запитала в мене (я був у журі фундації):

– Ну, от, ви надали нагороду Барці. Але скажіть мені правду, чи ви прочитали всі чотири томи роману? Кого я не питала, всі казали мені, що нездужали. Якщо ви про-

читали все, то ви перша така людина з усіх, кого я запитувала.

Я викрутився від відповіді. Але вона мала рацію. Я з трудом дотягнув до кінця першого тому. Три інші я тільки поверхово переглянув [20:176].

Тому так іронічно, (якщо не сказати “цинічно”), звучать “поради” щодо кращого сприйняття “строфічного роману” В. Барки: “Колись у старі добрі часи люди для читачів поділили тексти Святого Письма на щоденне читання, різня Четї-Мінеї, різні Прологи. Так власне треба було б читати Барку. Я не уявляю собі, щоб можна було почати читати Барку і читати його без перерв до кінця або, скажімо, з перервами на їжу і сон тільки. Ні. Барку можна і треба читати тільки, поки ви не відчуєте, що втомилися. А втомитися ви можете часом після однієї строфи, а часом після п’яťох, а часом після десятих. Тоді треба його відкласти, а потім знову взяти його, коли душа буде готова. І коли це зробити, я думаю, читач буде винагороджений” [5:88]. Ну як не побачити “у цьому елемент гри, не дитячої, а з мефістофільевськими унутрішнім усміхом”, що, за спогадами Ю. Шевельова, було притаманне манері О. Білецького, який “умів зневажати навколишню мізерію не менше, ніж Вєрєтєнніков, але він любив маски і ескапади. І він добре знав можливості й межі відкритої романтиками іронії”?

Важливим, також видається зазначити не лише ті явища, які впливали на формування літературних підходів і смаків Ю. Шереха, але й ті, від яких він у подальшому житті прагнув постійно відштовхуватися і з яким намагався, в міру можливостей, боротися. Передусім це був соціологічний метод, репрезентантом якого в роки навчання був В. Коряк,

що розумівся на літературі, як свиня на помаранчах, а більше волів говорити про економічні формації (доба передкапіталістична, доба капіталістична...) та боротьбу клас” [19:129].

Яскравим свідченням відразу Ю. Шереха до подібних підходів в аналізі художніх творів є хрестоматійна стаття “Хвильовий без політики”.

Нерозкритою, але не менш інтригуючою, залишається роль впливів на Ю. Шевельова відомого критика і професора Харківського університету В. Державина, якого він старанно оминає у спогадах. Це питання ще потребує подальшого дослідження.

Отже, можна впевнено стверджувати, що як літературний критик Ю. Шерех сформувався в часи навчання і подальшої роботи в Харківському університеті протягом 1927-1941 рр., увібравши найкращі здобутки літературної критики і літературознавства того періоду та відштовхуючись від нерішених. Подальшим поштовхом для розвитку

стало його знайомство із новітніми європейськими підходами до літератури вже в часи еміграції. На жаль, проблемна нерозробленість літературно-критичного дискурсу 20-х років XX ст. створює певні труднощі для детального співставлення і з'ясування всіх можливих джерел. Тому дане питання ще потребує подальшого системного дослідження.

Література

1. А. П. Шамрай : Матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від часу народження видатного вченого-літературознавця і педагога / [Сумський держ. педагогічний ін-т ; упоряд. П. П. Охріменко]. — Суми, 1996. — 41 с.
2. Білецький О. І. В шуканнях нової повістярської форми / О. І. Білецький // Літературно-критичні статті ; [упоряд., авт. приміт. М. Л. Гончарук]. — К., 1990. — С. 8—16. — (Серія “Українська літературна думка”).
3. Білецький О. І. [Рецензія] / Олександр Білецький // Зібрання праць у п'яти томах. Т. 3. Українська радянська література. Теорія літератури / [ред. колегія : М. К. Гудзій (голова) та ін. ; упоряд. та приміт. Н. О. Вишневської ; ред. тома Л. М. Новиченко]. — К., 1966. — С. 490—494. — Рец. на кн. : Виктор Шкловский. О теории прозы. — М. ; Л. : «Круг», 1925.
4. Білик Г. Юрій Шерех. Погляд на український неокласицизм / Галина Білик // Слово і час. — 1998. — № 12. — С. 25—30.
5. Виступ Юрія Шевельова на акті вручення літературної нагороди Фондації Омеляна і Тетяни Антоновичів Василю Барці в Нью-Йорку 13 лютого 1982 року / [Юрій Шевельов] // Сучасність. — 1982. — Ч. 1—2 (253—254). — С. 83—89.
6. Вишневська Н. О. О. І. Білецький — дослідник української радянської літератури / Н. О. Вишневська // Радянське літературознавство. — 1964. — № 6. — С. 15—29.
7. Вісн. Харк. ун-ту. — 1999. — № 226 : Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки. — 338 с.
8. Волосова О. І. Юрій Шерех (Шевельов) як літературний критик : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / О. І. Волосова. — Х., 2002. — 18 с.
9. Грабович Г. Апорія українського формалізму / Григорій Грабович // Тексти і маски / Григорій Грабович. — К., 2005. — С. 69—84. — парал. тит. арк. англ.
10. Дзеверін І. О. І. Білецький про літературну критику / І. Дзеверін // Білецький О. І. Літературно-критичні статті ; [упоряд., авт. приміт. М. Л. Гончарук]. — К., 1990. — С. 3—7. — (Серія “Українська літературна думка”).
11. Ільницький М. “Думки й почуття в формуванні”. Над тритомником Юрія Шереха / Микола Ільницький // Дивослово. — 2001. — № 3. — С. 17—21.
12. Історія української літературної критики : [метод. матеріали для студ. денного та заочн. відділень філол. ф-ту (спеціальність “Українська мова та література”)] ; [упоряд. І. Л. Михайлин ; Міністерство освіти України, Харківський державний університет]. — Х. : ХДУ, 1993. — 64 с.
13. Корогодський Р. Культурологія від наступного тисячоліття / Роман Корогодський // І до роги. І правди. І життя / Роман Корогодський ; [ред. рада : Валерій Шевчук та ін. ; вступна стаття Олега Бурячківського ; художнє оформлення Сергія Якутовича]. — К., 2002. — С. 203 — 220. — (Українська модерна література).
14. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства : [підруч.]. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2003. — 360 с. — (Альма-матер).
15. Наливайко Д. Українські неокласици і класицизм / Дмитро Наливайко // Наук. зап. : [збірн. наук. праць НаУКМА]. — 1998. — Т. 4. (Філологія). — К. : Видавничий дім “КМ Академія”, 1998. — С. 3—11.
16. Павлишин М. За культуру “Не для дітей”. Літературна критика Юрія Шереха / Марко Павлишин // Сучасність. — 1995. — №. 6. — С. 150—157.
17. Садівнича Н. О. Харківська школа поетів-романтиків у трактуванні А. П. Шамрая / Н. О. Садівнича // А. П. Шамрай : [матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю від часу народження видатного вченого-літературознавця і педагога ; Сумський держ. педагогічний ін-т ; упоряд. П. П. Охріменко]. — Суми, 1996. — С. 12—16.

*Ю. Шевельов як дослідник української літератури
та актуальні питання вітчизняного літературознавства*

18. Сорока М. Еміграція та питання розвитку української літератури в літературній критиці Юрія Шереха (1945—1956) / Микола Сорока // Слово і час. — 2003. — № 1. — С. 8—15.

19. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я — мене — мені... (і довкруги) : [спогади]. Т. 1. В Україні / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). — Харків ; Нью-Йорк : Видавництво часопису “Березіль”. Видавництво М. П. Коць, 2001. — 428 с.

20. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я — мене — мені... (і довкруги) : [спогади]. Т. 2. В Європі / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). — Харків ; Нью-Йорк : Видавництво часопису “Березіль”. Видавництво М. П. Коць, 2001. — 303 с.

21. Шерех Ю. Критика поетичним словом / Юрій Шерех // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. Т. 3 / [ред. рада : В. О. Шевчук та ін. ; упоряд. та приміт. Р. М. Корогодського ; худож. оформ. серії І. М. Гаврилюка, О. Д. Назаренка ; іл. С. Г. Якутовіча] / Юрій Шерех. — Х., 1998. — С. 7—28. — (Українська література ХХ століття).